EEN KLEIN ONDERZOEK NAAR VRIJWILLIGHEID

Erik Lemmens Driebergen, juni 2026

Het verhaal van de Buurtmoestuin

Laat ik de buurtmoestuin als voorbeeld nemen - dan blijven mijn gedachten ‘dicht bij de grond’.
Groenhoek had jarenlang een buurtmoestuin. Bewoners huurden voor een symbolisch bedrag een klein ‘plotje’ en de tuinman-initiatiefnemer Erwin verzorgde het geheel met een groepje deelnemers van een zorginstelling, als zijnde zijn inkomensvoorziening. Tot verdriet van ieder die hem kende, overleed Erwin in 2022 op jonge leeftijd. De tuin lag er verweesd bij. Er was veel achterstallig onderhoud - en dat was natuurlijk niet vreemd in de tragische omstandigheid. Wij, een paar buurtbewoners, besloten de schouders eronder te zetten om de moestuin te redden. Want in een ‘levendige’ buurt als de onze is een verweesd project in een mum van tijd een verloren project.
Ondanks inzet en goede wil kwam het initiatief maar moeizaam van de grond. We waren met vier mensen, ieder met z’n fysieke of tijdsbeperkingen. De tuin zag er dat eerste seizoen redelijk verzorgd uit maar eigenlijk liepen we voortdurend achter de feiten aan. Het werd een klus die veel tijd en inzet vergde en in toenemende mate (te) zwaar op de schouders van te weinig mensen ging drukken.

Zo was de situatie toen het eerste seizoen een eind op gang was en we concludeerden: de moestuin is een mooi project, waardevol voor de buurt, maar op deze manier gaan we het niet redden. Hoe maken we de buurtmoestuin toekomstbestendig?
Met deze vraag klopten we aan bij de woningbouwvereniging, toen nog Heuvelrug Wonen. We hadden een goede analyse gemaakt van hoe de moestuin georganiseerd was geweest in de tijd van Erwin en hoe deze toen naar draagkracht en financiën op verschillende pijlers had gerust. We realiseerden ons dat we als vanzelfsprekend op diezelfde basis hadden doorgewerkt, maar dat de pijlers er feitelijk niet meer waren. Om verder te kunnen zou de tuin een andere basis moeten krijgen.

Ons voorstel was: stel een betaalde beroepskracht aan voor acht uren per week om de tuin het gewenste niveau van basis-onderhoud te geven. Dan kunnen de paar vrijwillige tuinders naar eigen mogelijkheden daar bovenop het werk verrichten dat de tuin z’n meerwaarde geeft en de tuinders hun plezier. Die acht uur betaald werk was een inschatting, gemaakt door een ervaren beroepstuinder op basis van de achterstalligheid en het niveau van onderhoud dat wenselijk is in een park dat tegelijk kinderspeelplek is. Het achterstallige onderhoud eenmaal weggewerkt, zou voor een goed onderhouden moestuin van deze grootte (ongeveer 400m2) vier tot zes uur professionele ondersteuning per week uiteindelijk voldoende kunnen zijn.We troffen een woningbouwvereniging met luisterend oor die onze visie deelde en de meerwaarde van de tuin op (meer)waarde schatte. Woningbouwvereniging en gemeente besloten samen budget vrij te maken om voor een jaar die betaalde beroepskracht in te kunnen huren, acht uur per week.

En in dat jaar gebeurde het volgende:

- de tuin werd opnieuw ingericht, het concept van kleine privé-tuintjes werd losgelaten
- we zorgden voortaan gezamenlijk voor het geheel – liever de oogst verdelen dan het land
- er ontstond samenwerking, saamhorigheid en gezelligheid
- er werd een deskundig teeltplan opgesteld
- de verarmde grond werd met compost en biologische mest verbeterd
- voorzieningen werden uitgebreid, er kwam een kleine tunnelkas en een nieuw gereedschapshokje
- en met onze hand-beschilderde aanhanger stonden we op de Koningsmarkt om plantjes te verkopen

Met de inzet van de beroepskracht werd de moestuin naar een ander niveau getild. Het resultaat was dat de tuin tot bloei kwam met in het daaropvolgende seizoen een rijke opbrengst, zodat we ook konden gaan denken aan groente beschikbaar maken voor buurtgenoten. En wat vooral opvallend was: de (te) kleine groep vrijwilligers groeide in een jaar tijd van vier naar twaalf 'tuingenoten'. Sommige deelnemers waren door gezondheid of leeftijd niet in staat om veel fysiek werk te verrichten, maar ze waren deel van een enthousiaste tuingroep en helemaal op hun plek. De één werkte er een enkel uurtje per week, een ander bijna dagelijks de hele ochtend, en beide was goed. Er was saamhorigheid, acceptatie van ieders eigenheid en mogelijkheden, openheid voor afstemming, en vooral: trots op de prachtige tuin.
In samenwerking met een zorg-organisatie werd de tuin ook een plek waar enkele deelnemers een vrijwillige werksituatie vonden als opstap naar hernieuwde zelfstandigheid en maatschappelijke participatie.

En waar deden we dat allemaal van?
Het antwoord kort-door-de-bocht: van enthousiasme dat even hard opbloeide als de tuin èn van de acht betaalde uurtjes van onze veelgeprezen tuind(st)er. En niet te vergeten, de steun en betrokkenheid van de woningbouwvereniging. Die betrokkenheid bestond niet alleen uit financiële ondersteuning die we ontvingen als we een investering moesten doen die te groot was voor ons deelnemers-tuinpotje, maar ook uit vertrouwen: we geven jullie de ruimte, maak er iets moois van. Om het eenvoudig te zeggen: we voelden ons gezien en gesteund, en dat was belangrijk.
Van buurtgenoten, woningbouwvereniging en betrokken gemeente-ambtenaren klonkt na een jaar unaniem het compliment: wat ligt jullie tuin er mooi bij, het is een bijdrage voor de buurt.
Een geslaagd project en succcesverhaal dus.

Dit succes maakt mij nieuwsgierig naar wat hier nou eigenlijk is gebeurd. Als ik voorbij kijk aan wat er uiterlijk zichtbaar, wat is dan de onderliggende *move* die dit antwoord op de vraag naar toekomstbestendigheid succesvol maakt?

Vrijwilligers en hun vergoeding

Een deel van het succes kan zoals gezegd op het conto worden geschreven van de bijdrage van een zeer bekwame beroepstuinvrouw. Maar dat het tuinproject enthousiasme genereerde, dat het meer mensen ging aantrekken, kwam niet alleen doordat het niveau van onderhoud was verbeterd. Het werd blijkbaar aantrekkelijk om mee te komen werken, als vrijwilliger.

Een mooi woord, vrijwilliger: iemand die zijn vrije wil inzet, of anders gezegd, iemand die zijn wil (dus zijn energie, daadkracht en inzet) vrijelijk inzet.
Meestal wordt onder een vrijwilliger verstaan iemand die geen financiële vergoeding ontvangt voor het werk dat hij/zij doet. Dat vind ik een wat beperkende definitie. Beperkt in de zin dat het een adequate beschrijving is vanuit het gezichtspunt van een al dan niet vergoedende instantie. En in die beperktheid zit mijns inziens precies de crux.

Wanneer ik als vrijwilliger ergens ga meewerken, ontvang ik op een bepaalde manier weldegelijk 'vergoeding'. En die vergoeding maakt dat ik in beweging kom en mijn tijd en energie wil gaan inzetten, ook als ik me daar niet op die manier van bewust ben.

- Het kan zijn dat het goede doel waarvoor ik me wens in te zetten mijn behoefte aan maatschappelijke participatie vervult.
- Het kan ook zijn dat het plezier dat ik aan dat specifieke werk beleef mij meer zin in het leven geeft, zoals ook een mooie hobby dat doet.
- Het kan zijn dat ik blij ben om met regelmaat tussen andere mensen te verkeren en het werk dus sociaal iets voor me betekent.
- Of dat het werk mijn fysieke of mentale gezondheid ten goede komt.

Kortom, je kunt spreken van verschillende vormen van vergoeding: een 'morele' vergoeding, een 'sociale' vergoeding, een 'therapeutische' vergoeding. Zo zijn er vast nog meer vormen van 'vergoeding' te beschrijven. En wat ik als vrijwilliger daartegenover zet is mijn betrokkenheid en praktische bijdrage. Als kers op de taart ontvang ik (als het goed is) ook nog de waardering van de omgeving of maatschappij, want vrijwilligerswerk wordt gewaardeerd.
Het is deze gesloten kring van bijdrage, waardering daarvoor en de vervulling van een persoonlijke belang (de ontvangen niet-materiële 'vergoeding') die vrijwilligerswerk zo aantrekkelijk maakt.
(Ik zou overigens iedereen met een betaalde baan toewensen dat bovenstaande 'vergoedingen' ook in die situatie zouden gelden, dat bovenop de financiële vergoeding in de vorm van loon ook die andere vergoedingen meewerken, zingevend, sociaal, gezondmakend...)

Wat is in wezen het verschil tussen beide situaties: betaald werk en een vrijwilligers werk? Uit het bovenstaande concludeer ik dat het wezenlijke verschil niet zit in het al dan niet ontvangen van vergoeding. Financiële vergoeding is op de keper beschouwd slechts een van de mogelijke vormen van vergoeding.
Het wezenlijke verschil zit mijns inziens in de aard van de verbinding. Binnen de context van hoe we in onze maatschappij denken over arbeid en beloning, betekent betaling voor werk dat ik verricht dat ik een verplichtende verbinding, een contract aanga. Het fundamentele verschil tussen betaald werk en vrijwilligerswerk ligt niet in het al dan niet vergoeding ontvangen in financiële vorm, maar in de contractuele verbinding, in het al dan niet verplichtende karakter van die verbinding.
Dit verplichtende is iets anders dan commitment. Commitment heeft een gevoelsmatigs kant, het is een innerlijke houding die zich op allerlei wijzen en niveaus van inzet en verantwoordelijkheid kan uiten. Een voorbeeld uit onze tuin: de jonge vrouw met een spierziekte die in onze tuin meewerkt maar slechts heel af en toe een enkel uurtje bij kan dragen in het praktische werk, voelt weldegelijk commitment en is op haar manier deel van het geheel.
Vrijwilligerschap houdt in dat ik dit commitment vrij kan vormgeven, van mezelf uit, naar aard, behoefte en mogelijkheid, en vanuit vrije wil. Dit is wat vrijwilligerswerk aantrekkelijk maakt.

De vrijwilligersvalkuil

Hier ligt (voor organisaties en initiatieven) een valkuil.
In organisaties, vooral maatschappelijk dienstbare organisaties die vanuit een zekere beperktheid van financiële middelen moeten werken, worden vrijwilligers vaak ingezet om een stukje extra zorg/aandacht/inzet te bieden, waar de betaalde werknemers niet aan toe komen. Anders gezegd, waar de oganisatie niet de middelen voor kan vrijmaken. Dat een vrijwilliger dat extra in de kwaliteit van het werk op zich neemt is mooi, voor de ontvanger èn voor de schenker (want vrijwilligerswerk schenkt de voldoening en zingeving die ik boven beschreef).
Maar er is een keerzijde die zichtbaar wordt als ik het wat cynischer formuleer: we hebben arbeid en inkomen zo aan elkaar gekoppeld - en de controle daarop aan zulke administratieve balast onderworpen - dat er vaak geen ruimte meer is voor wat aan de arbeid die extra kwaliteit kan toevoegen, nogmaals zowel voor de ontvanger als voor de schenker. En vrijwilligers vullen dat gemis aan.

De valkuil voor een organisatie bestaat hierin dat het vrijwillige commitment ongewild een verplichtend karakter krijgt, ook al wordt dat niet contractueel vastgelegd. Een moreel verplichtend karakter dus. Als ik er een keer niet ben krijgt mevrouw niet op tijd haar kopje koffie, of is er niemand om een praatje met haar te maken. Naar onze tuin vertaald: als ik deze week niet zoveel uren in de de tuin werk, gaat de courgette-oogst verloren.
Van vrijwilliger in de wezenlijke betekenis van het woord word ik eigenlijk een onbetaalde werknemer-zonder-rechten.

Wat er onstond in de moestuin, zonder dat we dit met zoveel woorden in de gaten hadden, was een situatie waarin de vrijwilligers weer hun rechtmatige plek als vrijwilligers konden innemen. De basis was geborgd en iedereen kon daarbovenop bijdragen waar hij/zij warm voor liep. Er kwam weer hart en plezier in, in plaats van gewicht op de schouders. Door de betaalde beroepskracht kreeg de vrijwilligersgroep bestendigheid.

En ik vroeg me af: kan de regeling van de moestuin en de deeltijd-betaalde ondersteuning een model zijn voor toekomstige inzet en voor andere plekken?

Vrijwilligers-bestendigheid.

Met de inzet van de beroepskracht is de basis geborgd, zo schreef ik. Wij, vrijwillige tuingenoten kunnen genieten van wat we van harte kunnen bijdragen. Maar rooskleurigheid is alleen op z'n plek als het gaat om onze klimroos... Het kan ook anders gaan in de vrijwillige werkelijkheid.
Opnieuw een voorbeeld uit eigen tuin.
Door de toeloop van tuingenoten, ontstond dit voorjaar de situatie dat we bezorgd waren niet genoeg klussen te hebben voor alle werkgrage handen. Begin juni echter, met ingang van het 'hoogseizoen', gebeurde er in de loop van enkele weken het volgende: een van de jonge werkers-op-weg naar zelfstandigheid kreeg een full-time baan aangeboden als leerling-hovenier (wat een prestatie!); een tweede jonge werker stapte in een dagbehandelingstraject van drie maanden (goed bezig!); een van de tuingenoten ging voor enkele weken naar het buitenland en besloot aldaar om voor enkele maanden weg te blijven (zal een goede reden hebben!); een van ons ging trouwen (gefeliciteerd!); en het klimaat dacht: laat ik weer eens voor een onvervalste hittegolf zorgen...
Ik overdrijf niet, binnen twee weken was onze wat overcomplete vrijwilligersgroep door alleszins begrijpelijke en van harte ondersteunde omstandigheden gereduceerd tot, opnieuw, enkele schouders. Zo kan het gaan – en dat is mijn pleidooi: zo hoort het te kunnen gaan met vrijwilligers. Want de afwezige tuinders zullen na een tijdje weer terugkomen, want de verbinding blijft, en ... de tuin gedijt nog steeds omdat de basis verzorgd blijft.

Een baten-baten analyse

Als in een situatie waarin vrijwilligers zich inzetten voor een ideaal-gedreven project, een kosten-baten analyse gemaakt wordt, komt dat er vaak op neer dat de kosten die aan de kant van de organisatie of het initiatief liggen gemakkelijk helder te maken zijn. De baten daarentegen moeten vaak worden aangetoond door de andere kant, die van de ideaalgedreven vrijwilligers. Vertel eens, vraagt de financieel verantwoordelijke, wat is de meerwaarde? En onuitgesproken klinkt daar doorheen: naar gelang jullie dat overtuigender doen, maken wij de afweging of we de kosten ervoor willen dragen.
Niet helemaal eerlijk, omdat het om twee onvergelijkbare grootheden gaat: geldelijke lasten en ideële meerwaarde. Want in kosten-baten zakt alles naar een afweging op het niveau van cijfers en van geld. De waardevorming die zich niet in geld uitdrukt vat je op dat niveau niet in het oog.
Je zou het anders kunnen doen. Je zou allereerst een kosten-kosten analyse kunnen maken: wat zouden de kosten zijn (in het geval van de tuin voor woningbouwvereniging of gemeente) als het niveau van onderhoud waar we het over hebben, uitbesteed wordt aan een bedrijf? En wat is het kostenplaatje bij de basis-ondersteuning door de beroepskracht? Dan blijf je op het niveau dat zich in geld kan uitdrukken.
Hoe zou het zijn om daarnaast te leren denken in een baten-baten analyse, en die aan het kostenverhaal vooraf te laten gaan?

Ik vergelijk het in gedachten met het debat over de prijs van dingen. Er gaan gelukkig steeds meer stemmen op die ervoor pleiten om in de kosten van een product ook de negatieve impact van de productie van dat product mee te nemen. Analoog maar omgekeerd kunnen we mijns inziens leren om in een baten-baten analyse de immateriële meerwaarde van een product in de prijs of kosten mee te nemen.

Vragen en aanzetten om verder te denken...